

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Яковчук А.Я., Воробйова І.А.

Рівненський державний гуманітарний університет

Стаття розкриває поняття мовної картини світу, її лексико-семантичний вимір та вплив на формування концептів. Для цього були розглянуті типології концептів. Окрім того, була зроблена спроба розглянути психологічний аспект протиставлення «дружба/ворожнеча». Вказані емоції проаналізовані в контексті соціально-психологічних досліджень міжособистісної атракції. Також виявлено особливості цих почуттів з психологічної та лінгвістичної точок зору. У статті розглянуті способи вираження емоцій та засоби їх вербалізації.

Ключові слова: антропоцентризм, мовна картина світу, концептуальна картина світу, концепт, емоції, дихотомія.

Постановка проблеми. Звертаючись до людини, як носія і творця мови та культури, так званої «мовної особистості», яка володіє власною «мовною картиною світу», лінгвокультурологія орієнтується на культурний фактор в мові і на мовний – в людині. Дослідження емоцій як у психологічному, так і лінгвістичному аспектах висвітлює широке коло питань, вартих окремого розгляду в контексті культури в цілому, та національної культури зокрема. Ми говоримо про особливості моралі, звичаїв, традицій певного етносу, що знаходять своє відображення у стійких словосполученнях.

Мета статті полягає у розгляді специфіки відображення культурного складника семантики дихотомії *дружба/ворожнеча* в англійській мові.

Поставлена мета актуалізує завдання розвідки:

- розкрити поняття мовної картини світу та її вплив на формування концептів;
- дослідити особливості емоцій з психологічної та лінгвістичної точок зору;
- дослідити психологічний аспект протиставлення *дружба/ворожнеча*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Перш за все з'ясуємо, що таке дихотомія і розглянемо шляхи її вербалізації у тексті. Згідно зі «Словником іншомовних слів» О.С. Мельничука, *дихотомія* – це «...2. У логіці – поділ обсягу поняття на два види поняття, що суперечать одне одному (поняття А. поділяють на поняття Б. і не Б.)» [12]. У тексті дихотомія вербалізується через сталі сполучення слів, сленг, фразеологічні одиниці та концепти.

На сьогоднішній день провідною парадигмою багатьох наукових розвідок є антропоцентризм, тобто в центрі всього знаходиться людина. Його використовують при вивченні мови як продукту людської діяльності, засобу зберігання досвіду, знань і культури [7, с. 10]. У мовознавчих студіях основним питанням є взаємообумовленість мови і людини, усвідомлення сутності мовних процесів і ролі в них людини як вербальної істоти [8, с. 14].

Кожна людина є мовною особистістю. Ф. Бацевич зазначає, що мовна особистість – це особа, яка виявляє себе як така, що добре володіє засобами мовного коду рідної мови в різних типах комунікативних ситуацій [1, с. 14]. Для кожної мовної особистості характерні різні мовні картини світу, що залежить не лише від мови, якою спілкується особистість, а й від культури певних народів.

Специфіку мовної картини світу об'єктивують типові способи вербалізації значень, а саме метафоричні принципи, за якими відбувається вербалізація, та концептуальні простори, що взаємодіють у цьому процесі. Поділ мовної картини світу, і відповідно концептуальної, на складові (лексичну, фразеологічну тощо) – умовний. Важливим є погляд на «образ світу» як цілісність, а значимість виокремлюваних елементів полягає в їх місці та функціях, які вони виконують.

У сучасному мовознавстві, відповідно до поділу вербальних та невербальних типів знань, розрізняють такі поняття як «мовна картина світу» та «концептуальна картина світу».

Досліджуючи лексико-семантичний вимір картини світу, Л. Лисиченко виділяє три рівні:

- психоментальний превербальний рівень, одиницею якого є концепт;
- концептуальний (логіко-лінгвальний) або поняттєвий рівень – одиницею є поняття;
- лінгвальний рівень, одиницею якого – слово [6, с. 6-24].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Одним з провідних понять сучасної когнітивної лінгвістики є концепт. Увагу лінгвістів привертають концепти, що найтісніше пов'язані з культурою народу, адже вони найяскравіше відбивають специфіку колективної свідомості народу. Провідні лінгвісти у своїх роботах розробляють різноманітні методики концептуального аналізу, визначають характерні особливості, а також типологізують концепти, які у є об'єктом дослідження, зокрема, у лінгвокультурології.

Лінгвокультурологія – це комплексна наукова дисципліна інтегративного типу, що вивчає взаємозв'язок і взаємодію культури та мови в їх функціонуванні та відображає цей процес як цілісну систему одиниць у єдності їх мовного й позамовного (культурного) змісту за допомогою системних методів і з орієнтацією на сучасні пріоритети й культурні системи норм і суспільних цінностей. Вона виникла на перетині лінгвістики і культурології, досліджує вияви культури народу, які відобразилися та закріпилися в мові [3, с. 19].

Проблематика лінгвокультурологічних досліджень стосується складових частин національного менталітету, системного опису мовної картини світу, місця символу, метафори і фразеологізмів у національній картині світу. Цей науковий напрям розглядає мову як феномен культури та засіб ви-

раження національної ментальності. Водночас, як наголошує І. Ольшанський, лінгвокультурологія «не спрямована лише на вияв народних стереотипів, символів, міфологем, що формують етнічну картину світу. Її мета – опис повсякденної картини світу в тому вигляді, як вона подана в повсякденному мовленні носіїв мови, в різних дискурсах і текстах культури» [3, с. 19].

Термін «концепт» служить поясненню одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; це оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці. Поняття концепту відповідає уявленню про ті смисли, якими оперує людина в процесах мислення, і які відображають зміст досвіду й знання, зміст результатів людської діяльності та процесів пізнання світу. У лінгвокультурології концепт розуміють як одиницю, що виражає етнонаціональну специфіку і вербалізується у словах, фразеологізмах та інших мовних засобах. Матеріальною базою концепту є слово, структура його семантичних ознак значення відбиває ієрархічну структуру концепту. Концептами стають лише ті явища дійсності, які є актуальними для культури, є темою прислів'їв та приказок, художніх текстів.

Проте, одним з найбільш повних визначень поняття «концепт» вважається трактування О. Кубрякової – «це термін, що служить для пояснення одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, яка відбиває знання і досвід людини: оперативно-змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, відбитої в людській психіці» [5, с. 90].

Термін «концепт» у сучасній лінгвістиці розглядають двояко. У вузькому розумінні його прирівнюють до понятійного компонента значення слова, яке дослідники називають порізному: денотат, десигнат, сигніфікат, лексичне поняття, референт; у широкому – використовують у зв'язку з когнітивним підходом до мовних знаків.

Отже, беручи до уваги визначення поняття «концепт» В. Карасика, А. Вежбицької, О. Кубрякової, ми можемо стверджувати, що всі дослідники так чи інакше доходять до одного висновку: концепт є культурно значущою одиницею ментального рівня, яка в певній системі (картині світу) виконує роль стрижневого елемента, а в розгляді певної спільноти стає етномовною одиницею.

Ядром концепту є стрижневе слово, смислова домінанта, що у процесі осмислення «обростає» новими семами, які в тексті реалізуються через мовні одиниці (слово, словосполучення, речення). Щоб пояснити причини одночасного виникнення однакових концептів у різних мовах, на нашу думку, потрібно, у першу чергу, наголосити на тому факті, що людська психіка – це першоарена виникнення смислів і понять. Саме людська психіка породжує ті першоелементи, за допомогою яких формується концепт, який пізніше набуває вербального втілення у формі лексико-семантичного поля.

Актуальною на сьогоднішній день є проблема типологізації концептів. Серед багатьох типологій найбільш доречною є поділ С. Аскольдова. Він поділяє концепти на пізнавальні та художні. Автор звертає увагу на відмінність цих концептів, яка полягає у невизначеності можливостей. Поєднуючи поняття уявлення, почуття, емоції, художній концепт дає більше інформації, ніж пізнавальний.

Художні концепти є базовими одиницями концептуальної картини світу письменника. Вони втілюють індивідуальне авторське бачення світу і тому відрізняються від культурних та мовних концептів за способом і місцем експлікації, обсягом та історичною мінливістю. Образно-асоціативний шар художніх концептів містить асоціації, викликані в ході осмислення письменником абстрактних категорій. Художні концепти – це комплекс понять, уявлень, почуттів, емоцій, іноді навіть вольових виявлень, що виникають на основі художньої асоціативності. Чим багатший і емоційніший досвід поета, тим глибші й ширші його концепти [8, с. 35].

Психологія дружби була пов'язана із соціально-психологічними дослідженнями *міжособистісної атракції*, яку в соціальній психології визначають як когнітивний (пізнавальний) компонент емоційного відношення до іншої людини, або як деяку соціальну установку, або, нарешті, як емоційний компонент міжособистісного сприйняття [11]. Насамперед слово «дружба» має не одне, а кілька різних значень. Аристотель, наприклад, намагався дати визначення різним типам дружби, щоб виділити серед них щирі дружбу. Давньогрецький філософ розрізняє головним чином дружбу, засновану на інтересі, і дружбу шляхетну, яка заслуговує права вважатися справжньою.

Вітчизняний психолог К. Платонов розглядає дружбу як складне моральне почуття, до структури якого входять: потреба в спілкуванні з суб'єктом дружби, посилена звичкою, що викликає емоцію задоволення при спілкуванні [3, с. 321]. Дружба не може бути односторонньою, адже вона передбачає міжособистісну атракцію, тобто прояв дружніх почуттів з обох сторін. Тільки в цьому випадку дружба може виконувати функції задоволення емоційних потреб, взаємного пізнання, соціальної взаємодії і приймає характер особистих відносин. Дружба має, порівняно із симпатією чи любов'ю, більш усвідомлений, прагматичний характер.

Існують і негативні особисті відносини між людьми. Це байдужність, ворожнеча, ненависть. Байдужність у взаєминах виникає досить часто, і для цього в сучасному світі є свої причини. Більшість людей настільки поглинені своїми життєвими труднощами, особистими й діловими проблемами, що в них часто бракує часу для того, щоб приділяти належну увагу, установлювати й підтримувати добрі людські відносини з іншими за межами вузького сімейного або ділового кола. В ієрархії людських цінностей дружба займає одне з найперших місць. Але, відповідно до віку, це співвідношення може змінюватися. Згідно з психологічними дослідженнями переважна більшість людей вважає, що краще дружити з людьми свого віку, статі, соціального положен-

ня, освіти. Бажаною також є схожість основних цінностей, інтересів. Друзі рідко бувають повною протилежністю один одному.

З психологічної точки зору почуття ворожості – це неприємне ставлення до того, з ким людина перебуває у конфлікті. Л. Берковиц визначає *ворожість* як *негативну установку* до іншої людини або групи людей, яка знаходить своє вираження у вкрай несприятливій оцінці свого об'єкта – жертви. Він твердить, що ми висловлюємо свою ворожість, коли говоримо, що нам не подобається ця людина, особливо, коли ми бажаємо їй зла. Далі, *ворожий індивідуум* – це така людина, яка зазвичай проявляє більшу готовність висловлювати словесно або яким-небудь іншим чином негативні оцінки щодо інших людей, демонструючи загалом недружелюбність відносно них [2]. Ворожість виявляється в «агресивному настрої», «агресивному стані», тобто в емоціях гніву, відразі, презирства з притаманними їм переживаннями і експресією, які можуть призводити до агресивної поведінки.

Виділяють два способи вираження емоцій:

- вербальний – виражається за допомогою мовних засобів.

- невербальний – виражається за допомогою міміки, пантоміміки, різних жестів, тощо.

В. Шаховський називає ці два способи *Verbal language* та *Body language* [11]. Вважається, що вербальний спосіб вираження емоцій переважає над невербальним у низці характеристик, зокрема: надійності, швидкості та ін.

Загальна думка щодо класифікації емоцій полягає у їх чіткій дихотомії, тобто поділі за типом оціночного знака на негативні та позитивні.

Дуже цікавим є дослідження емоцій в різних мовних культурах, оскільки особливості прояву емоцій мають національний характер, менталітет

представників різних етнокультур. Такий посилений інтерес до експлікації емоцій в мовній свідомості різних культур спричинив появу такого напрямку, як концептологія емоцій.

Емоції вважаються певною формою сприйняття навколишнього середовища. З таким універсальним підходом до класифікації емоційних проявів погоджується переважна більшість науковців.

Майже всі науковці погоджуються з тим, що кожна мова має свій своєрідний лексикон, тобто слова, які не лише позначають емоції, а й несуть особливе стилістичне навантаження. Він переважно складається з іменників та прикметників. Лексика, яка маркує окремий емоційний стан, формує лексико-семантичне поле емоції. Наприклад емоційне поле *FRIENDSHIP* включає в себе такі одиниці: *affection, attachment, fondness, goodness, love, regard, fellowship, intimacy, amity, harmony, benevolent, favorable* [13]. А емоційне поле *HOSTILITY* містить такі одиниці: *animosity, antagonism, enmity, hatred, ill-will, unfriendliness, opposition, variance, conflict, unfriendly* [13]. Дане емоційне поле в більшій кількості складається з іменників, але присутніми є й інші частини мови. Деякі з цих слів мають більш виражене емоційне навантаження, інші лише частково передають емоційний стан.

Висновки. Отже, жодна мова не має цілковито еквівалентних позначень емоцій, лексико-семантичне поле слова в одній мові може мати декілька слів, в той же час як у іншій їхня кількість перевищуватиме в кілька разів. Емоції характеризуються суб'єктивністю та змінним характером, що ускладнює процес їх опосередкування у мовленні. Існування емоційно забарвленої лексики в тексті варте подальшого дослідження як одного з текстоутворюючих елементів.

Список літератури:

1. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації [Електронний ресурс] / Ф.С. Бацевич. – К.: Довіра, 2007. – 205 с. – Режим доступу: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/k>.
2. Берковиц Л. Агресія: причини, наслідки та контроль [Електронний ресурс] / Л. Берковиц. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2001. – 516 с. – Режим доступу: <https://psychologytoday.ru/books/agressiya-prichiny-posledstviya-i-kontrol/>.
3. Воробйова І.А. Основи лінгвокраїнознавства / І.А. Воробйова. – Київ: Слово, 2014. – 272 с.
4. Ильин Е.П. Эмоции и чувства [Электронный ресурс] / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2103. – 783 с. – Режим доступа: <https://books.google.com.ua/books?id=BL85AgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>.
5. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Н.Г. Лузина. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 246 с.
6. Лисиченко Л.А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу / Л.А. Лисиченко – Х.: Вид. група «Основа», 009. – 191 с.
7. Маслова В.А. Лингвокультурология [Электронный ресурс] / В.А. Маслова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с. Режим доступа: <http://bugabooks.com/book/94-lingvokulturologiya/5-status>.
8. Маслова В.А. Поэт и культура: концептосфера Марины Цветаевой / В.А. Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 256 с.
9. Міжособистісна атракція: дружба, любов і взаємини. URL: <http://ibib.ltd.ua/mejlichnostnaya-atraktsiya-druzba-lyubov-26252.html> (дата звернення: 18.01.2018).
10. Пилипак В.П. Антропоцентричні та егоцентричні концепції в лінгвістиці / В.П. Пилипак // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. – Донецьк: ДонНУ, 2009. – Вип. 18. – С. 13-17.
11. Шаховский В.И. Что такое лингвистика эмоций [Электронный ресурс] / В.И. Шаховский. – Режим доступа: http://tverlingua.ru/archive/012/3_shakhovsky.pdf.
12. Що таке дихотомія // Словник іншомовних слів Мельничука. URL: <http://slovopedia.org.ua/42/53396/281503.html> > Що таке ДИХОТОМІЯ (дата звернення: 18.01.2018).
13. thesaurus.com.

Яковчук А.Я., Воробьева И.А.

Ровенский государственный гуманитарный университет

ОСОБЕННОСТИ ВЕРБАЛИЗАЦИИ ЭМОЦИЙ В ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА

Аннотация

Статья раскрывает понятие языковой картины мира, её лексико-семантический измерение и влияние на формирование концептов. Для этого были рассмотрены типологии концептов. Кроме того, была сделана попытка рассмотреть психологический аспект противопоставления «дружба/вражда». Указанные эмоции проанализированы в контексте социально-психологических исследований межличностной аттракции. Также выявлены особенности этих чувств с психологической и лингвистической точек зрения. В статье рассмотрены способы выражения эмоций и средства их вербализации.

Ключевые слова: антропоцентризм, языковая картина мира, концептуальная картина мира, концепт, эмоции, дихотомия.

Yakovchuk A.Ya., Vorobiova I.A.

Rivne State University of Humanities

FEATURES OF VERBALIZATION OF EMOTIONS IN THE LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD

Summary

The article reveals the notion of the world's linguistic picture, its lexical-semantic dimension, and the influence on the concepts formation. For this purpose, the typology of concepts is considered. In addition, the paper considers the psychological aspect of opposing «friendship/hostility». The indicated emotions are analyzed in the context of socio-psychological studies of interpersonal attraction. The peculiarities of these feelings from the psychological and linguistic point of view are also revealed. The article deals with the ways of expressing emotions and the means of their verbalization.

Keywords: anthropocentrism, linguistic view of the world, conceptual view of the world, concept, emotions, dichotomy.